

ESSZÉ SOROZAT - FÜZETEK

Vegyes Tanulmányok

Szitányi György

KALANDOZÓ ÉRTELEM

EDIZIONE O.L.F.A. 2004
FERRARA

SZITÁNYI GYÖRGY (1941. szeptember 26.) sokoldalú, színes egyéniség. Több szakos tanár, író, kritikus, esztéta, művészetszociológus, esszéista, újságíró, nyomdász, grafikus, reklám-szakember.

Érettségi után először is újságíró lett. Folyamatosan tanult: 31 évet járt iskolába, 1976-77-es tanév végeztével fejezte be tanulmányait.

Bizonyos „másként” gondolkozás miatt sokszor volt mindenhol eltiltva. Külföldre nem engedték. Egy időre felhagyván a rendszeres irodalmi munkássággal mint újságíró, szerkesztő, illetve a Tankönyvkiadó Vállalatnál műszaki szerkesztő volt, miközben illusztrációk rajzolásával, vers- és prózamondással, valamint alkalmi, óraadóként végzett oktatással kereste kenyerét.

Esztétikai tanulmányokat a '70-es évek első felében kezdett publikálni. Kritikus munkásságának kezdetét 1972-től számítja. Ekkor írta első jelentős szakkritikáját *Nyelvünk gyomnövényei* címmel, Hernádi Miklósnak *A közhely természetrajza* című művéről az *Új Írás* c. folyóiratba. Ettől az időtől különböző felsőoktatási intézményekben dolgozott óraadóként, hol filozófusként, hol esztétaként, hol az irodalomtudomány valamelyik ágában.

Jellemző kutatási, illetve oktatási területei: irodalom- és művészetszociológia, általános vagy filozófiai esztétika, irodalom- és színházesztétika, etika, magyar nyelvészet, irodalomelmélet.

Kikapcsolódásként szívesen foglalkozik a szociálpolitika, a 20. századi magyar történelem, a Biblia, a keresztény ökumené tárgykörébe tartozó témákkal.

A számtalan elismerések és kitüntetések között kiemelendő az 1999-ben kritikai és hangjátékírói munkásságáért kapott Kármán József-díj. Dr. Szitányi György bölcsészettudományi doktor, ny. docens. Társadalomtudományi munkáinak egy része kötelező, illetve ajánlott irodalom.

E kötetében a szerző sokirányú érdeklődési és kutatási területről, munkásságáról kap áttekintést az olvasó. Irodalomesztétikája tananyag, ennek vázlatkénti felhasználása hasznos segédanyag a felsőoktatás hallgatói számára is. További itt közölt munkái tudományos és ismeretterjesztés-jellegű, társadalom-elemző írások, cikkek. A kötet záró dolgozata a társadalomtudománnyal szemben keményen fellépett diktatúra korában és ellenében született tanulmány a '70-es évek végéről, amely mindmáig nem kapott nyilvánosságot, jóllehet a korabeli sikerregények párttámogatását is leleplezi.

Általános esztétikája kiadás előtt áll.

Dr. Bonaniné Tamás-Tarr Melinda
Kiadó és Főszerkesztő Igazgató
OSSERVATORIO LETTERARIO
Irodalmi és Kulturális Folyóirat

TARTALOM

Az irodalomesztétika alapvonalai.....	3
Vazallus Lázár, a warrenpréda.....	11
Mi közünk a szentimentalizmushoz?.....	25
Mi van a kötődben, jövőcske?.....	36
Gazdasági liberalizmus és a neolibelarizmus.....	43
Egy ártatlan mese mint általános érvényű manipuláció- modell.....	49
Az antipártosság mint a párthoz való hűség bizonyítéka...57	

Vazallus Lázár, a warrenpréda

(Elhangzott 1996. június 24-én Pozsonyban, a CSEMADOK székhá-zának nagytermében, a *Duba Gyula* hatvanötödik születésnapja tiszteletére jó esztendő s késéssel megtartott Duba-szeminá-riumon.)

Tisztelt Hallgatóim,

*„Mondjátok, hol van, hová lett
Flóra, a szép nő, Róma fénye?
Archipiáda hol lehet
S Thaïs, vele egy anya vére?
Hol a tapsra, szóra, zenére
Tó fölött ébredő Echó
Emberfölötti tünde lénye?
No de hol a tavalyi hó?”*

Eddig a Villon-idézet Szabó Lőrinc fordításában. Nem mottónak szántam, hanem *Auftak*tnak a magam kérdését-kérdéseit előzendő; hiszen megvan cinikus válaszom a tavalyi hó hollétére: csakis ott lehet, ahol nem tudott elolvadni, vagyis a hóhatár fölött. De hol vannak vajon hőseink, a tűnt idők héroszai? Hova tűntek a becsületes romantikusok, hová lettek a polgári eposzt, a regényt megelőző idők hősei?

A hősiesség és a hős nem történelmi kategória, amely az idők változásaival megszűnik. Könnyű persze ráfogni a hősre, hogy tette, amely az önfeláldozás erényén alapul, időszerűtlen a *ráció* korában. Jelentsük ki bátran: a hőstett irracionális cselekedet. Az, hát, sőt nemcsak józan eszünk, normális életösztönünk ellen is szól. Mi dolog volna számonkérni eszünk és ösztöneink ellen való tetteket?

Ideológiától terhes, jellegzetesen politikus kérdés azzal foglalkozni, hogy valakit a *ma* szemszögéből ítéljük meg, mint példának okáért Tomori érseket, hogy csapdába esett Mohácsnál. (Van persze közelebbi példa is.)

A történészeket azért becsülöm, mert képesek becsületes kérdést föltenni: azt, hogy a vizsgált személy miféle lehetőségek közül miért választotta azt, amelyiket választotta.

Ennél tisztességesebb csak az irodalom lehet. Mert alaposabb. Mert nem csupán verziókat, kontra-verziókat, dilemmákat és objektív kríziseket, megannyi idegen szóval kifejezni szokott, némileg ki is számítható tényezőt vizsgál, hanem az embert. Méghozzá szőröstül-bőröstül, testestül-lelkestül, hangulatainak és titkolt félelmeinek kitéve. És természetesen istenibb foglalatosság is az írás (akár írva, akár olvasva teremt világot az ember), mert nem szedi ízekre tárgyát, nem boncolja, nem analizálja, nem szintetizálja, hanem létrehozza, és útjára bocsátja. Megjegyzem, ez utóbbiban van valami ördögi is. A homo sapiens a tengersok eszével és szabad akaratával valamiképpen mindig a vesztébe rohan. Jó eset, ha a kisebbik bajt választja.

A homéroszi eposz, a - Hegel szavával - „valódi epepeia” hősei, az istenekkel egy csapatban küzdő héroszok, akik csak abban különböznek isteneiktől, hogy nem halhatatlanok: ma is azok, amik sok-sok évszázaddal ezelőtt voltak. Tessék leemelni a megfelelő kötetet a polcról, kiváltani a könyvtárból, olvasni, és kiderül nyomban, hogy ez így van.

A nagy keresztény hősök, a nemzeti eposzok héroszai másfélék. Nem az istenekkel együtt, hanem az egyetlen Isten nevében küzdenek, és az antikvitás ember-szabású isteneinek, valamint a velük verekedő hősöknek ellenében istenszabású emberek, megváltó-típusú héroszok.

Látszólag nagy a különbség. Pedig a lényeg változatlan: a hőstett mindig valamely érték (értékek) jegyében történik, és - mivel az értékhez való viszony közösséghez való viszonyt is megtestesít - a heroizmus lényege szerint szociológiai tartalmú. Másfelől azonban etikai ítélet tárgya; - feltételezve, hogy igaz az álláspontom, mely szerint az erkölcs nemcsak az emberek közötti közlekedés íratlan szabályainak összessége, hanem - és elsősorban - az embernek önmagához és más egyénekhez, közösségekhez, illetve közösségeknek más közösségekhez való viszonya is.

Elnézést kérek a hosszas magyarázásért, de e nélkül nem tudnám alátámasztani a következőket. *Duba Gyula Súlyomvadászatának* főszereplőjét csak úgy tudom értelmezni, hogy figyelembe veszem elődeit.

Abban a korban, amelyben a polgár kezdte szeretni a békés jólétet, és a dicső Roland ponyvára került utódaiban inkább látott Don Quijote-szerű buggyant fantasztákat, mint követhető példákat, és Janus Pannonius szemrebbenés nélkül beismerte, hogy „fájnak a harci sebek s oly szomorú a halál”, az eszmények követése helyett a jólét és a biztonság lett cél.

Ezen alig változtat, hogy ama kor szpíkere a Kárpát-medencében például nem Marseille-ből közvetített futball-meccset, hanem itthon ordította, hogy *jönnek a törökök, jönnek a törökök.*

Régióink népességének keleti vonásai aligha erednek rég elporladt őseinktől, vagy átviharzó tatároktól. Jó alapul szolgált komországoknak a polgárosodást hátráltató másfél évszázad. Az, hogy akkoriban egy Balkánon túli úr vazallusa volt, aki túl akarta élni az adott jelent.

Az effajta jelenségek sora, a permanens vazalluslét, jóllehet nem zárta ki teljesen azt, amit napjainkban modernizációnak dívik nevezni, közrejátszott abban, hogy Kelet-Közép-Európában a világ egyik legellentmondásosabb embertípusa alakuljon ki: az *alázatos rebellis*, a titokban lázadó *lovagias alattvaló*. Ez a szubjektíve akár szabadnak is mondható lény, aki titkon mesélt fiának „egy szebb jövőről szerelmesen”, miközben jól felfogott érdekétől vezettetve gumimosollyal szolgálta urát, s lelkeségében a lovagkorhoz kötődve élt, és él ma is. Szabadsága filozofikusan értendő: felismert szükségszerűségek korlátai között választotta az érdekeinek megfelelő legkisebb rosszat. Vagy amit legkisebb rossznak vélt.

Ebből természetesen következik, hogy aktuális el-nyomójánál szubjektíve szabadabb lévén módja volt a szellem magasából lenézni saját és ura sorsára, miáltal az irónia világszemléletének immanenciája lett.

Ha nyílt sisakú lehetett volna - vagy lehetne -, pirulás nélkül hasonlítanám *Cid*hez, hiszen a lovagság *becsület*, *szerelem* és *hűség* hármasságában az autonóm lovag szabadon választja becsületének és

érdekének egyaránt megfelelő döntését; választ hűségei (a királyhoz, önmagához, vagy a joghoz kötődés) között.

A vazallushűségben - vélem Hegel nyomán - a szubjektum egy magasabban állónak (a hatalomnak) való odaadása ellenére is megőrzi önmagán nyugvását, magyarán öntudatát és önbecsülését. Hozzáteszem: legalábbis eleinte.

E „legalábbis eleinté”-ben a *Súlyomvadászat* abszolút főszereplője, *Vazallus Lázár*: lovag. Megint csak filozofikusan, persze. És csak a döntés pillanatában.

Máskülönben semmi köze a lovagi eszményhez.

Egyfelől szekularizált civil - hogy polgárnak azért mégse nevezem -, aki ateista. (Ezzel kapcsolatban itt hívom fel a figyelmet Duba bölcselmére, hogy mivel ateistának vallja magát e hős, kis i-vel mondja: isten, míg az írói szövegben, és a nem ateisták mondataiban - lévén elsősorban név, nem pedig foglalkozás - nagy I-vel írja.) Másfelől Vazallus sokkal inkább többszörösen alárendelt alattvaló, mint igazi *vazallus*. Ennek lényegét helyzetének *kafkai* természete adja. Ezen azt értem, hogy élethelyzetük rokon volta ugyanúgy döntő, mint a kelet-közép-európai régió történelmi múltjának – amit nem szeretnék fejlődésnek nevezni, mivel abban nem is hiszek –, a kárpát-medencei folyamatoknak főntebb vázolt hasadtsága.

Az, hogy Vazallus tudja, hiszi, netán képzeli-e magát kommunistának, vagy sem, teljesen közömbös. Ennek se döntéséhez, se sorsa alakulásához nincs köze. Annak azonban van, hogy kisebbségben él. Kafka német anyanyelvű zsidó volt az őt egyik minőségében sem kedvelő cseh fővárosban. Műveiben ennél fogva nincs helye a hősznak, s a homéri derűnek pedig pláne nincs. Azoknak ott semmi helyük. Ezért uralják ellentétpárjai: a sokkhatású, nyomasztó, alantas és groteszk elemek a Kafka-műveket; ami-ként a *Pert* is idézi Vazallus úgynevezett beszervezésének leírása.

Akit beszerveznek, nem felel meg a *hőrosz* fogalmának, amelynek ellentétpárja - a marxista esztéták ellenére állítom - az *alantas*. (Közbevetőleg: a *fenségesnek* az én fogalmaim rendszerében a *groteszk* az ellentétpárja, a „király meztelensége”.) Miféle hős lovag volna hát az alantas Vazallus Lázár? A bevezetőben említettek közül következően: racionalista. Ha a hőstett irracionális, az árulás racionális cselekedet. Hogy valóban megítélhessük etikailag is, minimum annyira korrektnek kell lennünk, mint a tisztességes történésznek. Volt-e választási lehetősége? Volt. Az írásaiban a hatalom ellen vétkező Vazallus választ-hatott: Miklós fia érettségi után egy ellenzéki magyar firkász fiaként *kisebbségi senki* lesz-e, vagy felveszik-e az egyetemre, hogy *csehszlovák értelmiségi* legyen.

A képlet ekkor más megvilágítást kap. Sajátságos realitás: ha Vazallus hű lesz a rendszerhez, - hű lehet fia érdekeihez is. Ez az ő számára sem haszon nélküli, de ez ebben az esetben valóban másodrendű: Vazallus semmiben sem tudta, nem is tudná támogatni Miklóst, mégis egyetlen aláírással megválthatja a következő generáció jövőjét. Árnyalatnyi hasonulás a nemzeti hősökhez. Ezt vállalja Vazallus, amikor aláírja beszervezését.

Ráadásul kockázat nélkül. Nincs olyan hülye hírszerzés, amelyik kiadná embereit.

Mire a fiú már-már *valaki*, és az aláírás meghozza gyümölcsét - mint üveges tótnak a hanyattesés -, megvalósul az álom: bekövetkezik a

rendszer váltás, összedől a kommunizmus, miáltal felszabadulnak a titkos információk, és a *Rudé krávo*, a Vörös Tehén mint teljesen szabad sajtóorgánium sietve hozzákezd az ügynökök nevének, fedőnevének és azonosító számának közzétételéhez.

A névsor végén levő Vazallus keményen megszenvedti, míg eljön a nap, hogy fia szemében lelepleződik. A fiú ráadásul megtudja, hogy e galád atya, Vazallus Lázár fedő-neve *Miki* volt.

Ezek után Miklós elmarad, egyre ritkábban telefonál, és Vazallus Lázár szerelmi kapcsolata is leépül. Elszigetelődik, de benne sincs készletesség a közösséghez tartozásra. Ez a motívum alighanem a leggyanútlanabb olvasónak is szöveget üthetne a fejébe. Hogyhogy megússza, mi dolog, hogy nem próbálkozik, hiszen akkor aztán jó nagyot bűnhődhetne a falakba ütközések által?

Nem ennyire egyszerű a dolog. Ugyanis nem csupán a másokkal való kapcsolatai épülnek le, hanem az önmagához való viszonya is megkopik. E kapcsolatok egy aspektusa - mint erről esett szó - maga az erkölcsi létezés, a szubjektum és más szubjektumok viszonyrendszere. Felfogható erkölcsi igazságszótásnak is ez a leépülés. Részben bizonytalanság az is. Csakhogy Vazallus a fiához és a hatalomhoz való hűség mellett egyrészt önmagához hűtlen lett, másrészt a hatalomhoz való hűsége valójában nem más, mint eszköz fia jövőjének megalapozásához. Tette mindazonáltal erkölcsi véttség, amely magában hordozza büntetése csíráit. A jövőbeni leépülés, azaz kapcsolatbomlás-sorozat eleve magában hordozza az önmagához hűtlen ember pszichikailag szinte szükségszerű vegyértékvesztéseit. Vazallus az aláírással önmagáról mondott le.

Ha csupán ez volna, amit Duba Gyula erről a sorsról megírt, a Súlyomvadászat jeles mű volna. Kiválóvá - többek között - az teszi, hogy a kapcsolatoknak mint értékeknek az elvesztésén felül van más olvasata is ennek a figurának, hiszen megítélése eddig bár szekularizált, alapvetően mégis jó-rossz képletű, vagyis - szerkezetét tekintve - vallásos ihletésű. Ez akkor is megáll, ha mérlegeljük tettének célját és súlyát.

Vazallus Lázár közpolgár és sokadrangú informátor eleinte békében él örökbe kapott polgári értékeivel. A hata-lom azonban *Hatalom*, s mint ilyen ezt nem tűrheti. Bár Vazallusnak a világhoz való viszonyrendszere alapszerkezetében jó és rossz közötti döntést involvál, ennek lényege nagyon is modern és haszonelvű. Igaz, a bele nevelt, azaz magával hozott erkölcsi *elveivel* ellenkezik a besűgás, mások titkainak kifürkészése - nevezzük bárminek -, az ő eredeti családi közösségéből származó értékítélete háttérbe szorul a fia jövőjének kilátásaival szemben. Döntése ekként már nem objektíve jó és rossz, hanem a fia számára hasznos és *káros közötti választás*, amelynek szempontjául nem az ő eredeti közösségéhez-közösségeihez való viszonyok adta értékrendje járul. Vazallus Lázár döntése a jövő, az esetleges *túlélés* melletti igen kimondása. Nagyon hasonlít arra, ami Dózsa parasztjait motiválhatta. Aki eszik az így is, úgy is meghaló vezérből, az túléli - talán az ítélkező győz-test is -, aki pedig nem eszik, vele hal. Vazallus a túlélés mellett döntött.

Ez a döntés - ekként szemlélve - nem a vazallus-hűség megnyilvánulása; itt a szubjektum, az önmagán nyugvó érték modern értelmet nyer: az önmagáért felelős *egzisztencia* döntése ez. Ez az egzisztencia is vétke, hiszen

beavatkozott fia egzisztenciájába azzal, hogy fedőnévként alkalmazta annak becenevét. Sőt vétkes ad absurdum abban is, hogy beleavatkozott sorsába, még ha segítette is. Beavatkozott ezzel saját sorsába is, karikírozhatnám az egzisztencialista etikát önnön logikájánál fogva, miáltal kimutathatnám e szerencsétlen önfeláldozás ördögtől való voltát. Ez sajnos teljességgel eltérítene Duba Gyula művétől, kénytelen vagyok leküzdeni késztetettségemet.

Ennek ésszerű magyarázata az is, hogy Duba hőse - mint nézetem szerint minden hős - az által típus, hogy környezetével állandó kölcsönhatásban értelmezhetően az, aki. Szükséges tehát megismerkednünk a regény világával, praktikusán világképével, illetve azokkal a világképváltozásokkal, amelyek ebben a műben a főhősre érvényesek.

Az ésszerűség azt kívánja, hogy egyetlen lineáris történetként kezeljük azt a virtuális időt, ami több mint három évtized, hiszen 1956-ig nyúlik vissza ez az időszak, amely Vazallus Lázár által később „a Vörös Tehén hat hetének” neveztetik.

E szerint az egyetemista Lázár, akit Bódis René be akar szervezni, szerelmes leendő feleségébe, akivel húsz évig tart a házasságuk. Stabil polgári *kisvilág* ez, amit Bódis és az általa képviselt *hatalom* tereuma, a nagyvilág képtelen kikezdeni. A családból a minisztériumba, onnan pedig haza vezet az út, s bár az úton jelen van az alkalomra leső Bódis is, még a '68-as események sem adnak lehetőséget a nagyvilág ártó beavatkozására. 1970 nyarán azonban - mint ez a Béketáborban szinte sorsszerű volt - „konszolidálódott” a helyzet, és az eddig csupán tisztos megélhetést adó *nagyvilág* hirtelen idegen és ellenséges lett. Vazallust megfosztották minisztériumi állásától, képviselői megbízatásától, és megállapították, hogy az ellenforradalmi gondolkodás egyik jellegzetes képviselője. Az egzisztenciális zuhanás nyomban hatott a *kisvilágban* is, Vazallusné rájött, hogy a forradalmi lelketű Vazallus mellett ráfizetett: férje elherdálta az ő ifjúságát, és elválván élhetetlen párjától kilépett a *kisvilágból*. Erre a profi *nagyvilág* nyomban jelentkezett Bódis René személyében. (Közbevetőleg jegyzem meg, hogy újjáéledt ősi pártfrázisaival mindössze néhány mondatban borzongató erővel idézi fel a levert forradalmak utáni újra kemény bolsevik alakját.) Vazallus ellenállását végül - mint erről szó volt - érettségi előtt álló fia jövőjének szomorú kilátásai törnek meg. A *nagyvilág* győzelmet arat az addigra szétzilált *kisvilág* fölött. Nem is akárhogyan: a legkisebb világot, az *egyéni kisvilágát* kebelezi be: Vazallus informátor lesz.

Ezáltal a korábbi *kisvilág egyéni kisvilágok egymásmellettiségévé lesz*, Vazallusné Editet egy Eszter nevű szerető váltja fel. Eszter annyira őrzi önmagát, hogy teljes nevét ugyanúgy nem mondja meg, mint telefonszámát vagy lakcímét. Miklós pedig felnő, önállóvá lesz.

Ebbe a szerkezetbe szól bele a hirtelen megváltozott *nagyvilág*, amelynek változása a cenzúrázatlan Vörös Tehén által üti szét e *kisvilágok* laza kapcsolatát. Ördögi húzás, nem is annyira az íróé, mint a realitásé: az ártatlanságát vesztett *egyéni kisvilága* a végletessé vált atomizálás során teljesen magára marad, és elszigeteltségében egyetlen személyre számíthatna csak, Bódis Renére, a beszerzőjére, a hajdani *nagyvilág* nyugalmazott képviselőjére. A *kisvilággá lett* s ekként egyenrangú egzisztencia barátsága azonban nem kell Vazallusnak: magára maradása végérvényes és befejezett. A korábbi *nagyvilág* is széthullott, de új - és ugyanannyira ellenséges - objektív

szerkezet került a helyére. Ez a történelmi szükségszerűség az, amibe az egyes egzisztenciák képtelenek beleszólni.

Úgy hiszem, a jelenlevők közül nemcsak én olvastam a *Sólyomvadászatot*. Ezért arra gondolok, többekben merül fel - jó okkal - hiányérzet.

Ezt a hiányérzetet - hogy ide kapcsolódjék - elsősorban azzal magyarázom, hogy néhány ismétlődő és a párt-államokra igencsak jellemző motívumot elhallgattam. A bemutatott szerkezetben valójában nincs is helyük e motívumoknak, csak akkor válnak értelmezhetővé, ha a korábban állítottakkal összefüggésben megfigyeljük, miképpen áll együtt a szekularizált világképszerkezet a vallásos hagyományokon alapulóval. Hiszen nem kereshetünk a Kár-pátok gyűrűjében, vagy akármely permanensen diktatúra-viselt vidéken szabályos polgári világképet, azoknak szabályosságát valamiért amúgy is kikezdte a második világháborút követő büntudat. Már ahol és akikben ilyesmi előfordulhat. A diktatúrák piramisrendje analóg a feudális piramissal, ami - mint minden abszolút irányítót feltételező struktúra - a vallásos világképnek felel meg.

A jó-rossz ellentétpár lehet önmagában teljes szerkezet mint a Menny és a Pokol kettőssége. Ennyire egyszerű képlet esetünkben nem alkalmazható. A hármas szerkezet, a Menny-Föld-Pokol az, ami esetünkben megáll; amelyben a Föld a se nem negatív, se nem pozitív érték. *Ezen*, vagy *ezért* folyik a küzdelem a jó és a rossz között, és e küzdelem végső célja mindig valamely érték. Akár tárgyi (objektum), akár szellemi (objektíváció). Ekként a korai Vazallus-kisvilággal szembeni nagyvilág Lázár számára - csakúgy, mint családja szemszögéből - Föld érték. Csinál, amit akar, de nem hat. Közömbös. A családi kisvilág egyértelműen a jó érték tereuma. Érdekes megfigyelni, miként oszcillál a kétféle erkölcsi világkép egyikből a másikba, illetve hogyan van jelen együtt. Ez nemcsak geopolitikai következmény, fejet hajthatunk az író előtt is. Jellegzetes motívum, amit már említettem, az ördög megjelenése a Földön, illetve a *pokoljárás*. Jön Bódis-Mefisztó, és elvezeti Vazallus Lázárt a Pokolba. A belső elhárítás épületének (tipikus pokolképzet:) *labirintusa* a közember által megpillantható legsötétebb bugyor. Az oda vezető éjszakai utak és a fekete autó, mint tudjuk, szinte a talált tárgyak közé tartoznak: tele van velük a múltunk. Itt ez mégis funkcionális elem. A diktatúrák ördögei nem nélkülözték a miszticizmusra való hajlamot. Nem tőlük való a pokolérzettel való játék, ők is onnan vették, ahonnan más.

Vazallusnak ez eleinte nem árt, hiszen az otthoni Menny és a belügyi Pokol között ott a Föld világa, a munkahely, aminek eredetileg közömbös értékéről az győz meg, hogy egyszeriben elveszített Édenné válik 1970-ben: akkor kap pozitív értéket. Akár az egészség: amint meg-szűnik, azonnal kiderül, hogy mennyei értéke van. Sebaj, vélekedik ekkor a mennyei Vazallus, megélünk így is. A többit tudjuk. A kisvilág elpoklosodik, és az általános negativitás világában, a totális pokolban jelenik meg (Vazallust idézem:) „talán maga az Isten”. Ennek látja ezúttal Bódis-ördögöt, ami még teljesebbé teszi az értékváltások rémületkeltő világát. Ennek megkapó humora, hogy az ateista ezúttal nagybetűvel kezdi Isten nevét. Gyilkos vicc ez: Lázár hisz Bódisban és a hatalomban. A későbbiekben tisztul a kép, a Pokol megmarad pokolnak, ám a földi terepen tartja feltűnés nélküli kapcsolatát Vazallussal, akinek mennyei értéket viselt világa megszűnt ugyan, de Miklós megőrizte eredeti értékét. Meg

is tartja, és a kapcsolatvesztések idején ezért marad meg elveszített Paradicsomként.

A feleségéhez fűződő érték a Pokol megélésekor teljesen transzvalorizálódik, annyira pokoli lesz, hogy csak a válás teszi földivé.

Az Eszter-kapcsolat földisége ebben a szerkezetben nem szorul magyarázatra.

Magyarázatra szorul azonban, van-e az abszurditáson kívül is funkciója annak, hogy Eszter ennyire titkolja ki-létét Lázár előtt.

Van. Persze, hogy van. Akinek van füle hozzá, akár olvasatlanul is észreveszi: két bibliai név. A neveknek - mint Eszter mondja - jelentőségük van. Nemcsak a Vazallusnak és az asszony titkolt családnevének, hanem a *Lázárnak* vagy *Eleazarnak*, ami *Isten által segített embert* jelent („*Isten a segítőm*”), és a perzsa eredetű *Eszternek* is. Eszter jelentése CSILLAG. Nem csupán a Vazallus *beszélő név*. De Lázár, a vazallus nem fogta fel a misztikus jelet: hogy segítségül Isten csillagot, vezérlő fényt adott mellé. Meg sem látta szinte, legfőképpen azonban *nem érdeklődött iránta*. Tragikus vétség ez is.

Az asszony a búcsújelenetben fedi fel kilétét, hogy földik, és kislánykorában az egyetemista Vazallus Lázár egyszer táncolt vele, s azóta őrzi azt az emléket. A hölgy tényleg romantikus, hál' Isten, miáltal a Vazallus életéből való kilépése kétféle nyomot is hagy. Az egyik, hogy elvesztésével a férfi alighanem a legutolsó emberi kapcsot veszíti el, mégpedig megható tisztaságú kisvilágot, amit nem akart megismerni valójában sohasem. A másik az olvasó tanulsága: közösség csak azokkal lehetséges, akiket ismerünk.

Szakításuk alkalmával Eszter kitérül, lánykori nevét is fölfedi. Ez azonban nem a visszaút lehetősége: még a rendőri nyilvántartóban sem lehet ekként a nyomára akadni. Ez a név *kulcs*. Eszter a Nyírségből elszármazott tírják, és a neve *Szokol*. Az, hogy az asszony neve *sólymot jelent*, kiteljesíti Duba Gyula sok rétegű szimbólumrendszerét, és ezáltal mintegy visszamenőlegesen még újabb teljes olvasatot ad a Sólyomvadászatnak, miközben megkettőződik-háromszorozódik a tébolyult madárgyilkolás jelentésszférája, hogy rádöbentsen: se a tettek következményeitől, se a múlttól nem lehet elszakadni.

Vazallus Lázár a sólyompárt először 1988 tavaszán pillantotta meg, és igen elcsodálkozott, mit keresnek a szabad természet szép ragadozómadarai a nagyvárosban. Nem kell madárjósna lennünk ahhoz, hogy - ha másból nem, legalább a dátumból - rájövjünk, valami szokatlan közeledik. A '89-es megjelenés a közbülső vaddisznó-látogatás után már szinte természetes.

Egyelőre csak azt tudni, hogy a szabad madarak megjelentek, tévéantennára települtek, és szeretkeznek. Otthon érzik magukat.

A sólymoknak a városban kézenfekvő táplálékuk a galamb. Első pillantásra világos ellentétpár a szelíd ártatlan madár és a gyilkos. Aki pedig felül ennek a trükknek, nyomban arra gondol, hogy a sólyomvadászat egyfajta igazságszolgáltatás: erkölcsi jó, az ártatlanok megvédése.

Csak hogy szinte azonnal kiderül: a sólyom a szabadságnak is, az önállóságnak is, az egyediségnek is jelképe. A sólyom fenséges és szép. Mi van hát az ártatlan és szelíd galambokkal? Vazallus Lázár apjának volt hajdan galamb-háza, és ez felidéződve föléleszti a hajdani megítélést is: „mihaszna népség”, és a burukkuló tubik furfangos manipuláció révén egyre ellenszenvesebbekké válnak. A velük szembeni érzemény szép fokozatosan

undorrá fajul. Buták, piszkosak; Vazallus arra jön rá, hogy éppen olyanok, mint a tömeg. Ebben a képben a tömeg, amely Vazallus felfedezése szerint nem ezerarcú, hanem csak egyetlen arca van, a szabad egzisztenciát jelentő sólymok negatív értékű ellen-pontjává válik. Ebbe a képbe úszik be az ifjúkori emlék: anyja őt galambnak nevezte, sőt férjével is voltak gondjai e téren. Ezt így adta Lázár tudtára: „Úgy mondták, hogy a sólyommadárnak nem lesz galamb fia! De hát ... apád sem volt sólyommadár, szegény”. Anyja tehát - Vazallus ki-mondja - *gyávának* tartotta. És gyáva volt apja, Vazallus János is, aki békességben kártyázott és ivott ellenségével.

Ezen a ponton megsokszorozódnak a párhuzamok, és Lázár eljövendő keserű végszava is megkapja - már a regény első harmadának végén - dramaturgiai alapját. Mintegy önmaga mentéséül mondja anyjának: „Apám nem volt gyáva, értünk érzett felelősséget és feláldozta magát”. Ugyanakkor mégis ott lappang az átörökített galambságban az apa felelősségének tételezése.

Lélektanilag ekként motiválva - ebben az önelégedetlenségben születik meg - galambságából táplálkozó gyilkos ellenszenve a sólymok iránt.

Mintegy ennek kontrája a titokzatos kaparászás. A kaparászás földérinteték: a „tömegnyomorra született népség”, a galambok kaparásznak a falban. A gyenge lények tömege szívós munkával bontja a házat, ha erről nem is tud. Pusztá létezésük és zavartalanságuk következménye az lehet, hogy előbb-utóbb szétszededgetik Vazallus lakását. Ez, a galambsereg embertömeg-képzete, valamint a gyerekkori emlékből sarjadt gyűlölet viszi rá Vazallust, hogy a padláson, ahova légpuskával és távcsővel ment sólyomlesre, tébolyszerű vérengzést csapjon a galambok között. Ez később, a sólyomölést követve, megismétlődik. Ebben újabb ellenpontosításra figyelhetünk fel: a sólyomvadászatra hideg fejjel készül, míg a galambirtást vak dühvel teszi. Önmaga galamb voltát senkinek sem tudja megbocsátani.

A *sólyompár* Lázár és Eszter lehetséges kettősének allegóriája. Érték, amely a szakításban tárul fel a hős és az olvasó előtt egyaránt. E végső tudás birtokában mélyül szimbólummá. Allegória volta abban áll, hogy potencia volt csupán, tehát a *lehetőség* képe, szimbólummá egyfelől Eszter közlése révén, másfelől a gyilkolás aktusában metaforává minősülése által lesz. Hiszen a történet végén, mintegy utána döbben rá Vazallus Lázár, hogy a hím sólyomban önmagát lőtte le lesből. A hím halálát felfogó nősténysólyom méltóságteljesen száll fel az antennáról, és a tettétől megrendült Vazallus az alacsonyabb rendűek galamb-csodálkozásával bámul az örökre távozó fenséges lény után.

Pedig egykor ott állt a lehetőség a faluból származott ifjú előtt. Kihaszználhatta volna viszonylagos fenségességét, a - hadd mondjam így - sólymos svádájú galamb, akire egykor maga a vadászsólyomra emlékeztető rezidens, Bódis René mondta, hogy képességei folytán sólyomként kellene szárnyalnia. Vazallus olyan volt szülőhelye gyerekei között - Esztert idézve -, „mint kis halak között a hatalmas és méltóságos cápa”.

Ragadozó az is.

Sólyomra löni? Vadászra vadászni: fejére állt világ cselekvése. Mintha életre kelne a pártos kémregények világa, amely kétféle embert ismer, a kémet és az elhárítót. Csodálatra méltó pontossággal illik ebbe a világba a Fel-keles terén gyűlésező nemzetiek képe, hiszen - idézem - „a nemzet közönyösen

hömpölyög körülöttük, mintha nem is érdekelné, hogy végre eljött az ideje". Nem felemelő, de számunkra a tapasztalat bizonyítja nap mint nap Vazallus Lázár igazát: „Kiábrándultunk a romantikából, megtanultunk együtt élni az értelmetlenséggel, s az abszurd lehetőségek és lehetetlenségek vizein evezünk a jövő felé”.

És mi végre a *megváltás* maga? - kínálja magát a Madách-parafrázis. Hiszen a kommunizmus megszűnt, és az egyénnek ebbe megint csak nem volt beleszólása. A történelem megy a maga útján, és a bölcs ember tervszerű, céltudatos tevékenységével (talán emlékeznek még, ez a munka definíciója) nem árt, nem is használ. Legfeljebb önmagának.

Milyen szép is a szabad polgári létben termett egzisztencialista etika: szabad vagyok, amíg mások szabadságát nem sértem. De mit tehet a török, osztrák, orosz és még ki tudja miféle idegen alatt nyögvén Közép-Európa keleti fertályának embere? Aki megszokta, hogy szabadságának kiterjedését fölöttesek határozzák meg? Bizony mondom, belenyugszik, hogy apjának tetteiért ő felel, és fejet hajt fia ítélezése előtt. Mert - ez Duba Gyula regényének fájdalmas tanulsága - az apák bűnei jóvátehetetlenek. „Az apák a bűnösök” - mondja, és a Biblia többedíziglieni büntetésére hivatkozik, mert mifelénk a tényeknek is több arcuk van: a jótettek bűnné alacsonyodnak, ha a szél erről fúj, s az árulás is lehet lovagias cselekedet, ha éppen amarról.

Hiába emlékezik untalan a Haynau áldozatává lett Rázga Pálra, a szlovák származású, német műveltségű magyar patriótára, az e térségre oly jellemző nacionáléjú emberre, a nyilvánvaló párhuzamok ellenére sem valóban rokon figurák. A párhuzamok ellentétes irányúaknak tűnnek: a romantika kora lejárt. Nincsenek többé igazi hőseink, nincsenek többé igazi lovagjaink.

Csak a díszletek és az eszközök maradtak.

Meg a reményteljes ifjak, akik nem bocsátják meg az apák bűneit, míg apává nem lesznek maguk is.